

official of unlawful benefit for the act (inaction) that such person on the basis of his office is not able to objectively commit; recognition of a person as official on the basis of exercising of administrative and regulatory functions; correlation of obtaining by an official of unlawful benefit, combined with extortion, with the crime against property, such as extortion, committed by a person using his official position.

It is established that the term «with exercising of granted power or official position» in terms of qualification under Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine is not limited to actions (inaction) within the official competence and includes the use by official of opportunities, provided by his position. However, the emergence of Art. 369-2 in the Criminal Code effectively means that legislator from all manifestations of obtaining unlawful benefit sees as less socially dangerous such form as obtaining unlawful benefit by taking by an official because of his official position measures to commit desirable actions by other officials, that the recipient of illegitimate benefits himself is not allowed to exercise. It is proved that in the part reviewed there is competition of general (Art. 368 of the Criminal Code) and special (part 2 and part 3 of Art. 369-2 of the Criminal Code) provisions, which should be resolved by giving preference to a special norm.

A position is argued that obtaining of undue advantage by an official for action (inaction) that person based on his office (even in the broadest meaning of this term) is not able to commit, although such action (inaction) is desired to the one, who gives undue advantage (or to the third party) should be interpreted not under Art. 190 «Fraud», but as an official crime under Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine. The ambiguity of the existing judicial practice on the mentioned qualification issue is noted.

The content of organizational and administrative functions as characteristics of the criminal law concept of public official are revealed. A conclusion is made on the unfounded recognition of officials, who realize powers to make legally meaningful actions, are able to generate, modify or terminate relations, to issue documents under their own signature or seal that give rights and exempt from duties. The issue of criminal law assessment of corrupt behavior of mentioned people is looked at.

Key words: *unlawful benefit, statutory interpretation, insignificance, official, of using official position, undue influence, corruption.*

УДК 343.98

В.А. Журавель

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті розглянуто генезу та сучасний стан загальної теорії як структурного елемента системи науки криміналістики. Запропоновано етапи становлення та розвитку загальної теорії криміналістики, визначено дискусійні питання щодо її структури та змісту, окреслено шляхи оптимізації наукових розробок у цій царині знань, висловлено авторське бачення можливих напрямів модернізації загальної теорії криміналістики.

Ключові слова: *загальна теорія криміналістики, окремі криміналістичні теорії (учення), генеза загальної теорії криміналістики, сучасний стан загальної теорії криміналістики.*

Постановка проблеми. Загальна теорія криміналістики як система основних ідей цієї галузі знань, яка охоплює максимально повне відображення предмета науки, її концепцій, категорій, понять, методів у певних зв'язках і опосередкуваннях, постійно розвивається. Фундаментальні положення, що становлять основу загальної теорії, оновлюються та вдосконалюються. Стан науки криміналістики, ступінь реалізації її функцій та завдань обумовлюють потребу в активізації досліджень зазначеної проблематики, оскільки сформованість загальної теорії відображає сучасний рівень розвитку самої науки криміналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна теорія належить до найбільш важливих напрямів криміналістичної доктрини. Вагомий внесок у її розроблення здійснили такі вчені-криміналістики, як Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, О.Ю. Головін, В.Г. Гончаренко, Г.О. Зорін, З.І. Кірсанов, В.В. Клочков, Г.А. Матусовський, С.П. Митричев, В.О. Образцов, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, Б.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, О.О. Ексархопуло, О.О. Ейсман, М.П. Яблоков. Водночас згадані та інші науковці не дійшли згоди з багатьох ключових питань розглядуваної проблематики. Більше того, у вітчизняній криміналістичній науці концептуальним питанням формування загальної теорії приділено недостатньо уваги.

Формування цілей. Метою статті є аналіз історії розвитку та сучасного стану загальної теорії криміналістики, її структури та змісту, виокремлення дискусійних питань щодо цієї проблематики, окреслення шляхів та засобів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Загальна теорія як окремих, самостійний розділ системи науки криміналістики, у своєму розвитку пройшла складний, тривалий шлях, де, як убачається, можна умовно виокремити такі етапи: 1) накопичення необхідного наукового потенціалу криміналістики; 2) формування концептуальних засад створення загальної теорії криміналістики; 3) становлення та розвиток уяв про загальну теорію, її функції, місце в системі криміналістичної науки.

Безумовно, необхідною передумовою виникнення ідеї щодо створення загальної теорії слід уважати активний розвиток самої науки криміналістики, яка із суто технічної науки перетворилася в провідну галузь юридичних знань, що стоять на передньому краю боротьби зі злочинністю. Цей розвиток пов'язано з продуктивними дослідженнями вчених-криміналістів минулого століття. Усі, без винятку, наукові праці сприяли збагаченню наукового потенціалу криміналістики, наближенню часу створення її теоретико-методологічних основ. Як відзначав Р.С. Белкін, монографічні дослідження 50-х – початку 60-х років Б.М. Комаринця, С.І. Тихенка, О.М. Васильєва, Л.Ю. Ароцкера, О.Н. Колесніченка, В.Я. Колдіна, М.Я. Сегає, І.М. Лузгіна,

В.К. Лисиченка, В.О. Снеткова, А.В. Дулова, І.Ф. Крилова, М.О. Селіванова, О.О. Ейсмана, В.О. Коновалової та інших не тільки явилися теоретичними передумовами виникнення загальної теорії криміналістики, а й у них фактично вже містилися структурні елементи цієї теорії [1, с. 9].

Водночас не можна не відзначити зусилля таких фундаторів вітчизняної криміналістики, як А.І. Вінберга, С.П. Митричева, С.П. Потапова, Б.М. Шавера, знакові праці яких мали визначальне значення для реалізації ідеї виникнення загальної теорії криміналістики. Так, уперше думку про необхідність розробки теорії криміналістики висловив Б.М. Шавер ще в 1938 році [2, с. 74]. С.М. Потапов уважав криміналістичну ідентифікацію загальною теорією криміналістики [3]. На переконання А.І. Вінберга, накопичений за минулі роки досвід і досягнення криміналістів з окремих проблем ще не дозволили піднятися до такого теоретичного узагальнення, яке мало б вивести криміналістику з її теперішнього емпіричного стану. Для цього треба створити загальну теорію криміналістики [4, с. 11].

Виникнення загальної теорії як методологічної основи криміналістики припадає на початок 70-х років минулого століття. Саме на цей час криміналістика накопичила цінний досвід і значний емпіричний матеріал із проблем техніки, тактики й методики розслідування, завершилася розробка філософських засад криміналістичної науки, її методологічної бази [5]. Розробником концепції загальної теорії криміналістики по праву вважається Р.С. Белкін. Завдяки наполегливій праці цього науковця обґрунтована наявність достатніх емпіричних та теоретичних передумов для формування загальної теорії криміналістики, надано їй визначення, з'ясовано функції, роль і місце в системі криміналістичних знань, запропоновано структуру й розкрито характер стосунків між її елементами. Р.С. Белкін, спираючись на положення наукознавства стосовно того, що будь-яка теорія має відповідати вимогам обґрунтованості (робити припущення, базуючись на обмеженій інформації, щодо принципово нових фактів або про майбутній стан об'єктів, що вивчаються), визначеності (описувати результати дослідів термінами цієї теорії), доведеності (установлювати раціональні зв'язки між окремими положеннями теорії), несуперечності (внутрішній і з отриманими дослідними даними) [6, с. 45, 46], виокремив такі ознаки загальної теорії криміналістики:

- теорія лише тоді може претендувати на значення загальної, якщо вона розповсюджується на весь предмет дослідження, відноситься до нього в цілому, а не до одного з його елементів;

- концепція або система концепцій, що становлять зміст загальної теорії, мають відноситися не стільки до явищ, скільки до сутності предмета дослідження й пояснювати цю сутність;

- загальна теорія, розкриваючи сутність предмета дослідження повинна виявляти те, що робить цю сутність сталою, – закономірності відносин або зв'язків явищ, тобто закономірності тих процесів, дослідження яких є метою цієї галузі наукового пізнання;

- загальна теорія повинна базуватися на принципах теорії відображення, що має значення наукового світогляду й відображати «діалектику речі» як основу «діалектики ідеї», а не навпаки;

- загальна теорія повинна являти собою замкнуту понятійну систему, елементи якої тісно зв'язані й органічно переплітаються один з одним [7, с. 49].

Керуючись принципом об'єктивності, тобто відповідності структури загальної теорії науці структурі об'єкта, що пізнається, Р.С.Белкін запропонував віднести до основних елементів загальної теорії криміналістики такі положення: 1) у яких формулюються уяви про предмет криміналістики, її завдання, цілі, принципи та місце в системі наукового знання, поняття та зміст її загальної теорії, тобто вступ до загальної теорії криміналістики; 2) що відображають закономірності механізму злочину в аспекті криміналістики; 3) що характеризують об'єктивні закономірності виникнення інформації про злочин і злочинця, закономірності збирання, оцінки та використання доказів і які є базою для розроблення криміналістичних засобів, методів і рекомендацій із використання останніх у практиці боротьби зі злочинністю.

Останні положення, на думку Р.С. Белкіна, можна звести в такі чотири розділи: а) криміналістичне вчення про закономірності виникнення інформації про злочин; б) криміналістичне вчення про закономірності збирання доказів; в) криміналістичне вчення про закономірності дослідження доказів; г) криміналістичне вчення про закономірності оцінки й використання доказів [1, с. 17].

У подальшому Р.С. Белкін децю уточнив запропоновану ним структуру загальної теорії криміналістики, виокремивши такі елементи: вступ до загальної теорії криміналістики; учення про методи криміналістики; учення про мову криміналістики; криміналістична систематика; окремі криміналістичні теорії (учення) [8, с. 39–41].

До заслуг Р.С. Белкіна слід віднести сформульовані ним функції, принципи, завдання загальної теорії криміналістики, а також розроблені на їх підставі закони розвитку науки криміналістики в цілому. Особливого наукового значення набувають положення щодо розуміння окремої криміналістичної теорії (учення), її структури, змісту, об'єкта (об'єктів), предмета та методів дослідження.

Зусиллями послідовників Р.С. Белкіна концепція загальної теорії криміналістики отримала свій розвиток та вдосконалення. Однак при досить одноманітному розумінні сутності цієї теорії, вони висловлюють багато в

чому протилежні судження щодо її структури, а також характеру внутрішніх наукових зв'язків між її елементами. Скажімо, О.О. Ексархопуло в структурі загальної теорії криміналістики виділяє три розділи: теоретичні основи криміналістичної науки, криміналістичні теорії злочину, криміналістичні теорії пізнання події злочину в процесі його розкриття, розслідування та попередження [9, с. 20]. Своєрідну структуру загальної теорії криміналістики запропонував З.І. Кірсанов, у якій окремі криміналістичні теорії розподіляються на два рівні: які є елементами загальної теорії та які вивчаються в різних розділах криміналістики. До перших він відносить учення про механізм злочину та його відображення; учення про організацію діяльності щодо виявлення, попередження й розкриття злочинів та вчення про загальні методи криміналістики [10, с.8–10]. О.Ю. Головін дійшов висновку про те, що найбільш прийнятною структурою загальної теорії криміналістики є така: наукознавчі основи криміналістики; методологічні основи криміналістики; система окремих криміналістичних теорій (учень) [11, с. 77].

Наголосимо, що деякі науковці взагалі уникають уживати термін «загальна теорія криміналістики», вважаючи за краще говорити про «загальнотеоретичні або наукознавчі питання», «теоретичну та практичну криміналістику», які в сукупності дають певне уявлення про теоретичні та методологічні основи криміналістики, її методи та понятійний апарат, загальні теоретичні питання планування й організації розслідування та історичний розвиток криміналістики [12, с. 17; 13, с. 12-14].

Зазначене зайвий раз свідчить про те, що на сьогодні зарано стверджувати про остаточне розроблення концептуальних засад загальної теорії криміналістики. У цьому плані має рацію С.В. Лаврухін, коли констатує, що «концепцію загальної теорії криміналістики до цього часу ще не розбудовано, оскільки немає єдиного підходу до формування цієї теорії (не визначено її еталонних ознак), явно недостатньо досліджено вузлові проблеми об'єктів, природи й предмета науки» [14, с. 31].

Отже, наукова парадигма загальної теорії криміналістики потребує свого подальшого розроблення та вдосконалення. Серед проблем, що підлягають першочерговому вирішенню, можна виокремити такі: 1) формування узгоджених, несуперечливих наукових поглядів на ознаки загальної теорії криміналістики, її структуру, зміст, характер зв'язків між елементами; 2) з'ясування уявлення щодо об'єктів, предмета, методів дослідження науки криміналістики, її природи, завдань, мети; 3) розроблення концептуальних основ побудови системи науки криміналістики; 4) запровадження уніфікованих підходів до встановлення критеріїв віднесення певних теоретичних побудов до розряду окремих криміналістичних теорій (учень) як елементів загальної теорії; 5) визначення ознак розмежування між криміналістичними теоріями (ученнями) різних рівнів.

Висновки. Отже, загальна теорія як теоретико-методологічна основа науки криміналістики, що охоплює максимально повне відображення її предмета, концепцій, категорій, понять, методів потребує подальшого розроблення та вдосконалення, оскільки сформованість загальної теорії відображає сучасний рівень розвитку самої науки криміналістики.

Використані джерела:

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1987. – 272 с.
2. Шавер Б. М. Предмет и метод советской криминалистики / Шавер Б. М. // Соц. законность. – 1938. – № 6. – С. 74.
3. Потапов С. М. Введение в криминалистику / С. М. Потапов. – М., 1946.
4. Винберг А. И. Проблемы криминалистики / А. И. Винберг // Матер. науч. совещания по криминалистике при Всесоюзном институте юридических наук. – М., 1947. – С. 11.
5. Белкин Р. С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М., 1973.
6. Горский Д. П. Научная теория и способы ее обобщения / Д. П. Горский // Вопросы философии. – 1966. – № 8. – С. 45,46.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3-х т. Т. 1 : Общая теория криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – С. 49.
8. Криминалистика : учебник в 3 т. Т.1 : История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Акад. МВД РФ, 1995. – С. 39–41.
9. Эксархопуло А. А. Криминалистическая теория: формирование и перспективы развития в условиях НТР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Эксархопуло. – СПб., 1993. – С. 20.
10. Кирсанов З. И. Система общей теории криминалистики / З. И. Кирсанов. – М. : Акад. МВД РФ, – 1992. – С. 8–10.
11. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика / А. Ю. Головин. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 77.
12. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высш. шк., 1994. – С. 17.
13. Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. – М. : БЕК, 1995. – С. 12–14.
14. Лаврухин С. В. Система криминалистики / С. В. Лаврухин // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 31.

Журавель В.А. Общая теория криминалистики: генезис и современное состояние

В статье рассмотрены генезис и современное состояние общей теории криминалистики. Предложены этапы становления и развития общей теории криминалистики, определены дискуссионные вопросы относительно ее структуры и содержания, очерчены пути оптимизации научных разработок в

этой сфере знаний, высказано авторское видение возможных направлений модернизации общей теории криминалистики.

Ключевые слова: *общая теория криминалистики, частные криминалистические теории (учения), генезис общей теории криминалистики, современное состояние общей теории криминалистики.*

Zhuravel V.A. General theory of criminalistics: genesis and current state

The article discusses the genesis and the current state of the general theory as the methodological basis of the science of criminalistics, including the conceptual provisions about the object, subject, research methods, functions, tasks, conceptual apparatus and system of this science. The following stages of the history of development of the general theory of criminalistics are offered: 1) the accumulation of the necessary research potential; 2) the formation of the conceptual foundations of the general theory; 3) the establishment and development of ideas about the general theory, its structure, content, functions, and its place in a system of forensic knowledge. The article shows the role of R.S. Belkin in the formation of the conception, features, structure and the content of the general theory of criminalistics. The author expresses the opinion that realities of today do not allow us to assert the completion of development of the scientific paradigm of the general theory of criminalistics. The provisions that make up its basis and determine the further development of the science of criminalistics, the implementation of its antiscientific ties, its prognostic function, require unification and modernization. The key issues that require first priority permission include: 1) the formation of scientific views on the concept, features, structure and content of the general theory of criminalistics; 2) the development of the doctrines about the object, the subject and the methods of forensic science as the major categories of its general theory; 3) the creation of the modern concept of science of criminalistics; 4) the offering of standardized approaches to determining the criteria of classifying the theoretical constructs to the category of the individual forensic theories as elements of the general theory; 5) determination of the signs of differentiation forensic theories (doctrines) of different levels.

Key words: *general theory of criminalistics; individual forensic theory (doctrine); the genesis of the general theory of criminalistics; the current state of the general theory of criminalistics.*

УДК 343.322

**О.В. Зайцев,
В.Р. Філіпенко**

**ІСТОРИЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УКРАЇНІ (XI-XVIII СТ.)**

У зв'язку з різким та значним зростанням фактів учинення державної зради в Україні за 2014-2015 рр. у статті вивчено історію виникнення та розвитку норми про державну зраду. Проаналізовано основні джерела кримінального законодавства з XI до XVIII ст.; розвиток об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину; звернено увагу на генезис у підході покарання винного та підставах звільнення від відповідальності.